

TEMA 12: LA GUERRA CIVIL

Nucli de continguts: Bloc 6: La Segona República. La Guerra Civil en un context de crisi internacional (1931-1939).

1) De la insurrecció militar a la guerra civil.

- 1.1 La insurrecció militar.
- 1.2 La divisió d'Espanya en dues zones.

2) La dimensió internacional de la guerra civil.

- 2.1 El context internacional.
- 2.2 Ajuda i intervenció estrangera.

3) Les operacions militars

- 3.1 La batalla de Madrid (agost de 1936-març de 1937)
- 3.2 La caiguda del nord (abril-octubre de 1937)
- 3.3 De l'ofensiva sobre Terol a la batalla de l'Ebre (desembre de 1937-novembre de 1938)
- 3.4 El final de la guerra (desembre de 1938-abril de 1939).

4) L'Espanya republicana.

- 4.1 La desintegració del poder republicà: repressió i revolució.
- 4.2 Les lluites internes en l'Espanya republicana: els governs de Largo Caballero.
- 4.3 La reconstrucció de l'Estat republicà: els governs de Negrín.

5) L'Espanya «nacional»

- 5.1 Els primers moments després de la insurrecció.
- 5.2 L'ascens al poder de Franco.
- 5.3 La unificació política.
- 5.4 El paper de l'Església catòlica.
- 5.5 La creació del nou Estat franquista.

6) Les conseqüències de la guerra civil.

- 6.1 Conseqüències humanes: mort, repressió i exili.
- 6.2 Conseqüències econòmiques.

1) De la insurrecció militar a la guerra civil.

1.1 La insurrecció militar.

- L'alçament militar contra la República es va iniciar el 17 de juliol a Melilla. El general Franco es va traslladar al Protectorat del Marroc i assumí el comandament de l'exèrcit africà.
- Va rebre un suport heterogeni de militars conservadors, alfonsins, carlins i falangistes i entre el 16 i el 18 de juliol es va estendre per part del territori peninsular. Encara que va tindre èxit les zones agràries i de majoria catòlica, va fracassar a les grans ciutats i les zones industrials.
- **Pàgina 292, Document 1, *Manifest de Franco*.**

1.2 La divisió d'Espanya en dues zones.

- Encara que la major part de l'exèrcit, els cossos de seguretat, la marina i l'aviació es mantingueren fidels a la República, les tropes africanes estaven millor dotades i preparades per al combat i varen rebre el suport de l'aviació italiana i alemanya.
- La República va errar la seua resposta a l'alçament al desmobilitzar als militars i distribuir armes entre les milícies. L'exèrcit republicà va quedar desarticulat i les milícies aprofitaren l'armament per tractar de fer la revolució.
- D'aquesta forma el país quedà dividit en dos bàndols:
 - a) Els insurrectes («nacionals») justificaren la seua acció com l'únic mitjà per restablir l'ordre suposadament amenaçat per les forces esquerranes i nacionalistes. Reberen el suport de les oligarquies tradicionals, dels petits propietaris, de les classes mitjanes catòliques, dels partits de dreta i organitzacions d'extrema dreta (falangistes i tradicionalistes) i de l'Església catòlica.
 - b) Els republicans defensaven la legalitat però estaven dividits en nombroses famílies, dels reformistes als revolucionaris.

2) La dimensió internacional de la guerra civil.

2.1 El context internacional.

- La guerra civil es va produir en un moment de gran tensió internacional entre les grans democràcies europees (França i el Regne Unit) i els feixismes italià i alemany.
- La por a un conflicte generalitzat impulsà la política de no-intervenció. A l'agost de 1936 cent-i-set països varen subscriure l'Acord de no-intervenció a Espanya. Poc després es constituí el Comité de No-intervenció amb l'objectiu de vigilar l'embargament d'armes.
- Aquest acord va ser una farsa ja que, encara que les democràcies ho varen respectar, Alemanya i Itàlia el varen incomplir des del primer moment.

2.2 Ajuda i intervenció estrangera.

- La República va rebre la ajuda militar de l'URSS (pagada sempre en efectiu amb les reserves d'or del Banc d'Espanya) i, de menys envergadura, de França i Mèxic. Malgrat això sempre trobà obstacles (com el tancament de la frontera francesa) per l'adquisició d'armes i carburants.
- Destaquen també les Brigades Internacionals, formades per uns 35000 voluntaris d'ideologia esquerrana que volien lluitar contra el feixisme.
- Els insurrectes varen rebre l'ajuda militar italiana, alemanya i portuguesa (tropes i aviació fonamentalment) de forma immediata. D'un altra banda varen rebre l'ajuda econòmica de capitalistes espanyols, els préstecs de les potències feixistes i el combustible i els materials de transport de les grans multinacionals angloamericanes.
- **Pàgina 294, Document 5, *La República davant del Comité de No-intervenció*.**

3) Les operacions militars

3.1 La batalla de Madrid (agost de 1936-març de 1937)

- Madrid era l'objectiu principal per als insurrectes.
- Les tropes «nacionals» foren aturades a Guadarrama però a l'agost de 1936 l'exèrcit nordafricà creuà l'estret gràcies a l'aviació italiana i alemanya. Després de prendre Badajoz les tropes franquistes ajornaren la conquesta de Madrid per alliberar l'alcàsser de Toledo del setge republicà. Encara que va ser un triomf propagandístic i Franco va ser anomenat «generalísimo» les tropes republicanes varen guanyar temps per organitzar la defensa de Madrid.
- A finals d'octubre Franco va ordenar l'ofensiva contra Madrid i el 6 de novembre el Govern republicà es va desplaçar a València, confiant la defensa de Madrid a la Junta de Defensa de Madrid.
- L'arribada de carros de combat soviètics, de la primera Brigada Internacional i de la columna anarcosindicalista de Durruti varen permetre rebutjar l'ofensiva franquista.
- Franco va decidir canviar d'estratègia però les seues tropes foren derrotades a la batalla del Jarama i la de Guadalajara, obligant a Franco a abandonar la batalla de Madrid.
- De forma paral·lela Queipo de Llano ocupava la província de Màlaga.

3.2 La caiguda del nord (abril-octubre de 1937)

- En el nord, País Basc, Astúries i Santander varen decidir organitzar la seua defensa pel seu compte.
- Amb el fracàs de la batalla de Madrid, Franco va optar per una guerra de desgast dirigint-se contra el nord industrial i miner sota control republicà.
- Una vegada la zona estava aïllada, es van succeir els bombardejos (Guernica) i el 19 de juny de 1937 va caure Bilbao i va ser ocupat el País Basc.
- Els republicans tractaren de frenar la avanç franquista sobre Santander i sobre Astúries però foren derrotats a Brunete i Belchite respectivament.
- A finals d'octubre de 1937 tota la zona nord estava sota el control dels insurrectes i la República va perdre les mines de ferro i carbó i les indústries siderúrgiques.

3.3 De l'ofensiva sobre Terol a la batalla de l'Ebre (desembre de 1937-novembre de 1938)

- Després de prendre el nord Franco ordenà de nou prendre Madrid. Per tal de salvar la capital els republicans dugueren a terme un atac que els va permetre recuperar Terol. Aleshores Franco ficà en marxa una contraofensiva (gener-febrer de 1938) que va significar una derrota desastrosa per als republicans.
- A continuació els «nacionals» iniciaren una ofensiva general al front d'Aragó. L'Espanya republicana quedava dividida en dues zones, de manera que Catalunya quedava aïllada.
- Al juny de 1938 Negrín ordenà una ofensiva a l'Ebre per tornar a unir València i Catalunya. La batalla de l'Ebre (juliol-novembre de 1938) s'inicià amb el ràpid avanç republicà que molt prompte fou aturat per la contraofensiva franquista.
- La batalla de l'Ebre esgotà definitivament l'exèrcit republicà.

3.4 El final de la guerra (desembre de 1938-abril de 1939)

- El 26 de gener de 1938 Franco inicià l'ofensiva contra Catalunya. El 26 de gener de 1939 Barcelona va ser ocupada i pocs dies després Girona, provocant l'exili del president de la República, el dels membres del Govern de Negrín i els del Govern de la Generalitat.
- Negrín tornà de França al gener de 1939. El seu objectiu era organitzar una resistència que allargara el conflicte fins l'imminent esclat d'una guerra mundial que permetera a la República trobar aliats.
- A Madrid es va produir una revolta de les forces esquerranes no-comunistes contra el Govern de Negrín dirigida pel coronel Casado. L'objectiu era negociar la rendició amb Franco però aquest exigí la rendició incondicional.
- Al final de març Franco va prendre Madrid i, poc després, la resta del país. L'1 d'abril Franco signà a Burgos l'últim informe de guerra i acabava la guerra civil.

4) L'Espanya republicana.

4.1 La desintegració del poder republicà: repressió i revolució.

- Tot just després de produir-se la insurrecció militar Casares Quiroga va dissoldre les guarnicions rebels i eximí els soldats de l'obediència als seus superiors. Poc després va dimitir i Diego Martínez Barrio tractà de negociar amb els insurrectes però va ser un fracàs.
- Azaña encarregà formar Govern a José Giral i aquest va ordenar repartir armes als militants de les organitzacions obreres. Aquestes aprofitaren l'armament per organitzar-se de forma autònoma (escapant al control del Govern), enfrontar-se als insurrectes i fer la revolució.
- Fins als primers mesos de 1937 es va desencadenar una repressió incontrolada de les milícies cap a tots els sectors d'ideologia dretana (militars, clergat, empresaris, etc.) sense que el Govern republicà poguera impedir-ho.
- Especialment cruent va ser l'assalt a la presó Model i l'assassinat de grups de presoners a Torrejón de Ardoz y Paracuellos del Jarama.
- Aquesta violència descontrolada fou molt negativa per a la República.
- Paral·lelament la CNT, gran part de la UGT i el POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) emprengueren una revolució social i col·lectivitzaren terres i fàbriques per tot el país.
- Republicans, socialistes i comunistes es varen oposar a aquesta anàrquica revolució, considerant que l'objectiu prioritari era derrotar als insurrectes.

4.2 Les lluites internes en l'Espanya republicana: els governs de Largo Caballero.

- A l'agost de 1936 el ràpid avanç dels insurrectes cap a Madrid donà lloc a la dimissió del Govern de Giral i la formació d'un Govern de coalició dirigit per Largo Caballero i integrat per republicans, socialistes, comunistes, nacionalistes catalans i bascos i, fins i tot, anarcosindicalistes.
- L'objectiu fonamental era reconstruir els poders de l'Estat republicà, controlar la revolució i oferir una imatge acceptable als ulls de les democràcies europees.
- Amb aquesta finalitat es va crear un exèrcit regular, l'Exèrcit Popular de la República, amb un comandament centralitzat i comissaris de guerra encarregats de l'adoctrinament polític. Les forces de seguretat es van reestructurar i restabliren l'ordre públic a la rereguarda.
- No obstant això, Catalunya i País Basc ampliaren la seua autonomia, creant un exèrcit propi i assumint el control de l'economia i l'ordre públic.
- D'un altra banda dins del Govern es donà l'enfrontament entre socialistes i comunistes contra els anarcosindicalistes. Aquest confrontació dugué als enfrontaments de maig de 1937 a Barcelona quan la Generalitat i el PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya) tractaren de recuperar l'edifici de Telefónica, en mans de la CNT i el POUM. Després d'uns quants dies de lluita, el Govern aconseguí recuperar el control de la ciutat.
- Els fets de maig i la negativa de Largo Caballero a il·legalitzar el POUM precipità la caiguda d'aquest dirigent.
- **Pàgina 305, Document 22, La militarització de les milícies.**

4.3 La reconstrucció de l'Estat republicà: els governs de Negrín.

- Al maig de 1937 es va formar el Govern del socialista Juan Negrín, un Govern de concentració amb representant de tots els partits que formaven el Front Popular. Malgrat això, els socialistes i els republicans desconfiaven de la creixent influència dels PCE.
- El nou Govern reforçà i unificà l'exèrcit, intentà organitzar una indústria de guerra i posà fi a l'etapa revolucionària, empresonant als membres més radicals de la CNT i il·legalitzant el POUM.
- Davant l'avanç de les tropes franquistes, va sorgir dos postures dins del Govern: els partidaris de negociar la pau i els defensors de resistir a ultrança.
- La crisi d'abril de 1938 provocà la ruptura de socialistes i republicans amb els comunistes. Negrín va formar un nou Govern i va exposar els anomenats «tretze punts», un program moderat pel qual buscava el suport internacional i negociar la pau amb els insurrectes.

- Franco va rebutjar negociar la pau i, amb el Pacte de Munic signat dins de la política de l'apaivagament, quedava clar que no es produiria una intervenció internacional a favor de la República.
- A principis de 1939 França i Regne Unit reconegueren el Govern de Franco. Azaña va dimitir com a president al febrer de 1939. El colp d'Estat del coronel Casado accelerà el final de la República.

5. L'Espanya «nacional»

5.1 Els primers moments després de la insurrecció.

- Encara que els sublevats esperaven una presa ràpida del poder, la resistència republicana ho va evitar.
- Els militars creen un òrgan de govern provisional per coordinar les operacions. El caràcter heterogeni dels insurrectes va fer que l'exèrcit es convertirà en l'element aglutinador.
- Després de la mort de Sanjurjo, al juliol de 1936, els militars constituïren a Burgos una Junta de Defensa Nacional presidida pel general Cabanellas. Aquesta va declarar l'estat de guerra, prohibint les formacions polítiques i sindicals i paralitzant les reformes del Front Popular.
- Els militars practicaren una repressió brutal, sistemàtica i selectiva dirigida contra militars, funcionaris, milicians i civils republicans. Aquesta repressió va ser dirigida per les autoritats militars, encara que sovint la deixaven en mans de les milícies de requetés i falangistes.

5.2 L'ascens al poder de Franco.

- L'1 d'octubre la Junta militar designava a Franco «generalísimo de los ejércitos» i «cap del Govern d'Espanya».
- Franco assumia d'aquesta manera tots els poders. Poc després la Junta de Defensa va ser dissolta i Franco constituí una Junta Tècnica d'Estat com a òrgan consultiu.
- A partir d'aquest moment adoptà el títol de «caudillo» i poc després les potències feixistes reconegueren el Govern de Franco.

5.3 La unificació política.

- Ramón Serrano Suñer, membre de la CEDA, va convèncer Franco per crear un règim de partit únic semblant al dels estats feixistes per mitjà de la fusió de Falange Española i la Comunió Tradicionalista.
- El 19 d'abril es va publicar el decret d'unificació pel qual es creava un partit únic, Falange Española Tradicionalista y de las JONS.

5.4 El paper de l'Església catòlica.

- Des d'un primer moment l'Església va donar suport a la insurrecció, la va justificar per l'amenaça del comunisme i la qualificà de «cruzada religiosa».
- Al juliol de 1937 es feia pública la Carta col·lectiva de l'episcopat espanyol als bisbes del món, de gran impacte internacional, en la qual la jerarquia eclesiàstica es posicionava junt als sublevats.

5.5 La creació del nou Estat franquista.

- Al gener de 1938 es va formar el primer Govern de Franco, integrat per militars, falangistes, carlins i monàrquics. Amb la llei d'administració central de l'Estat Franco assumia els tres poders.
- En els mesos següents Franco derogà tota l'obra reformista de la República: abolí els estatus d'autonomia, anul·là la legislació laica, etc.
- El Fuero del Trabajo (març de 1939) assentà les bases de l'Estat nacionalsindicalista:

respecte a la propietat privada, prohibició dels sindicats i les reivindicacions obreres. Empresaris i obrers quedaven enquadrats en els sindicats verticals.

- Per aconseguir el control ideològic, la llei de premsa i impremta (abril de 1938) establia la censura prèvia i es va suprimir la llibertat d'associació i reunió.
- En l'àmbit exterior el règim franquista va ser reconegut per les potències feixistes al novembre de 1936, per Portugal i el Vaticà a partir de 1938 i per França i Regne Unit el 1939.

6. Les conseqüències de la guerra civil.

6.1 Conseqüències humanes: mort, repressió i exili.

- Entre 500.000 i 600.000 persones van morir a la guerra per diverses causes: combat, bombardejos, fam, malalties, repressió, etc.
- Pel que fa als exiliats, una primera onada es va produir després de la caiguda del País Basc («nens de la guerra»). La segona i gran onada va tindre lloc després de la caiguda de Barcelona. Més de mig milió de persones varen creuar els Pirineus cap a França, on van ser internats en camps de concentració.

6.2 Conseqüències econòmiques.

- La guerra civil va danyar greument les infraestructures de comunicacions i transports.
- Encara que no hi hagué grans destruccions de fàbriques la producció industrial va disminuir un 33% com a conseqüència de la manca de matèries primeres i fonts d'energia.
- La producció agrícola es reduí un 25% i la cabanya ramadera va disminuir entre un 33 i un 50%
- Es calcula que la guerra costà entre el 25 i el 30% de la renda nacional de 1935. La Hisenda Pública quedà arruïnada i la inflació multiplicà els preus.